

ВІДГУК

офіційного опонента *Кодлюк Ярослави Петрівни*
на дисертаційне дослідження *Калініченко Людмили Миколаївни*
«Формування творчого мислення учнів початкової школи у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»,
подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Модернізація національного шкільництва, що відбувається відповідно до «Концептуальних засад реформування середньої освіти: нова українська школа», передбачає формування учня не лише як особистості, патріота, а й інноватора, здатного змінювати навколишній світ, учитися впродовж життя, який володіє наскрізними вміннями, зокрема критичним та системним мисленням, ініціативністю тощо. Неабияка роль у розв'язанні поставлених завдань належить школі першого ступеня, метою якої визнано всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей тощо, розвиток самостійності, творчості, допитливості. Тому наяву проблема пошуку шляхів формування творчої особистості, яку неможливо вирішувати без опори на позитивний досвід минулого. З огляду на зазначене вище дисертаційне дослідження Калініченко Л. М. є своєчасним та актуальним.

Аналіз змісту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що автор чітко окреслила хронологічні межі дослідження, коректно сформулювала концептуальний апарат роботи (об'єкт, предмет, мету, завдання та ін.), доцільно відібрала комплекс методів, що в сукупності забезпечило логіку розгортання наукового пошуку.

На основі ґрунтовного аналізу історико-педагогічної, психолого-педагогічної та методичної роботи дисертантка з'ясувала сутність базового поняття дослідження – «творче мислення». Зокрема встановлено, що вітчизняні дослідники трактують цей феномен як сукупність особливостей психіки індивіда, які забезпечують продуктивні перетворення у діяльності особистості, й виокремлюють у ньому чотири домінантні ознаки: оригінальність розв'язання проблеми, семантичну гнучкість, образну адаптивну гнучкість та семантичну

спонтанну гнучкість. Окреслюючи термінологічне поле дослідження, дисертантка вказує на його тісний зв'язок із розумовим розвитком (думку про те, що «розумовий розвиток» має містити «творчий складник», висловлювали українські вчені, починаючи з 1950-х рр.); основою формування творчого мислення є розвиток психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви тощо; ефективним засобом формування творчого мислення визнано проблемне навчання (це поняття набуло поширення серед дослідників України, починаючи із середини 1960-х рр.); запорукою розумового розвитку і розвитку творчого мислення наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. почали вважати розвивальне навчання.

До незаперечних наукових здобутків дисертантки відносимо обґрунтовану періодизацію розвитку ідей в українській дидактиці початкової школи щодо формування творчого мислення молодших школярів (у хронологічних межах дослідження), яка охоплює два періоди: I – 1958–1991 рр. – радянська доба, яка характеризувалася домінуванням в освіті знанневої педагогіки; II – 1991–2001 рр. – формування нової освітньої парадигми – особистісно орієнтованого навчання, основна ознака якого – визнання молодшого школяра суб'єктом навчальної діяльності (з посиленням уваги до розвитку творчого мислення). Показово, що обґрунтування здійснювалося з урахуванням відповідного критерію періодизації – зміни у завданнях шкільної освіти, що надало роботі переконливості й доказовості. Відповідно до зазначеного критерію вдалося встановити, що головною метою навчання періоду радянської доби проголошувалося вироблення в учнів знань, умінь і навичок (так званих ЗУНів), тоді як призначення шкільної освіти в незалежній Україні вбачають у формуванні творчої особистості, створенні умов для її самореалізації та самовираження.

Інформативним, цікавим, а, з іншого боку, – аналітичним є другий розділ дисертації, присвячений розкриттю ідей про формування творчого мислення молодших школярів у працях українських педагогів і психологів (1958–1991 рр.). Показово, що дисертантка виважено підійшла до відбору постатей,

врахувавши при цьому найголовніший (у контексті досліджуваної проблеми) критерій – їх внесок у розвиток ідей про формування творчого мислення молодших школярів. Під зазначеним кутом зору були проаналізовані напрацювання таких дослідників: В. Сухомлинського, Г. Костюка, І. Василенка, О. Скрипченка, М. Богдановича, О. Савченко (у такому порядку вони представлені в дисертації). Зокрема, на основі аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського дисертантка доходить висновку, що майстерність учителя виявляється саме в умінні вчити дітей мислити, виробляти в учнів дослідницький підхід до предмета вивчення; основними умовами формування творчого мислення молодших школярів Василь Олександрович вважав творчу діяльність вчителя, атмосферу емоційного комфорту, використання активних методів формування діяльності учнів, а основними засобами – систему уроків мислення, систему уроків читання і літературного читання, систему трудового виховання.

Серед пріоритетних напрямів досліджень Г. Костюка Людмила Миколаївна виокремлює питання розвитку мислення дітей, зв'язку мислення і мовлення, взаємозв'язку навчального та розумового розвитку школярів. Дисертантка обґрунтовує положення про те, що Г. Костюк сформулював цілісну концепцію розвитку особистості школяра на різних етапах онтогенезу, яка стала засадничою у розробленні психолого-педагогічних досліджень в аспекті формування творчого мислення школярів.

Фундаментальним у науковому доробку відомого українського вченого в галузі педагогічної психології О. Скрипченка авторка вважає положення про те, що саме розумовий розвиток є важливим чинником творчого мислення школярів, а запорукою успішного його формування – належне оволодіння молодшими школярами основними мислительними операціями – аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням. Напрацювання вченого щодо введення в навчальні програми початкової школи елементів алгебраїчної пропедевтики переконливо засвідчили позитивний вплив на розширення пізнавальних

можливостей школярів, розвиток у них творчого мислення, активізацію розумової діяльності.

Вміло використовуючи бібліографічний метод дослідження, Людмила Миколаївна зуміла вичленити внесок відомих корифеїв початкової освіти України – М. Богдановича та О. Савченко – у розвиток проблеми творчого мислення молодших школярів у досліджуваній період. Зокрема з'ясовано, що М. Богданович уперше в історії вітчизняного підручниковтворення підготував навчальну літературу розвивального спрямування з математики для молодших школярів (робочі зошити з друкованою основою, навчальні посібники та підручники), а О. Савченко – низку посібників, спрямованих на розвиток у молодших школярі творчих здібностей. Розроблені цими відомими вченими-методистами диференційовані завдання з математики для учнів 1–4 класів та інтегровані проблемно-пошукові і словниково-логічні вправи для молодших школярів на матеріалі читання, математики та ін. справедливо визнано одним із ефективних шляхів реалізації ідей розвивального навчання у початковій школі.

Показово, що дисертантці вдалося поглибити відомості про педагога-вченого І. Василенка, який своїми напрацюваннями зумів збагатити здобутки української методики навчання математики в початковій школі.

Другий період дослідження (1991–2001 рр.) – формування парадигми особистісно орієнтованого навчання – представлений напрацюваннями Т. Байбари, Н. Бібік, Н. Коваль як науковців, авторів підручників, методистів у галузі навчання основ природознавства, а відтак у розробленні різних аспектів формування творчого мислення учнів початкової школи.

Зазначимо, що результативність аналізованого дослідження значною мірою зумовлена потужною джерельною базою (список використаних джерел охоплює 553 позиції), яка ґрунтовно проаналізована і науково грамотно систематизована авторкою: законодавчі матеріали; праці (монографії, дисертації, статті, методичні рекомендації) українських учених і педагогів; інтерпретаційні праці, присвячені різним аспектам розвитку початкової і

середньої освіти в Україні; продукти педагогічної діяльності (навчальні програми, підручники, посібники тощо).

Виразна ознака дисертаційної роботи Калініченко Л. М. – її практична спрямованість, яка полягає в тому, що на основі отриманих у ході наукового пошуку фактичних матеріалів й обґрунтованих теоретичних положень дисертанткою розроблено навчальний посібник «Формування творчого мислення молодших школярів: генеза ідей українських психологів і педагогів» для студентів педагогічних коледжів та університетів.

Збагачує зміст дисертаційного дослідження матеріал, представлений у додатках, зокрема це навчальні плани різних років, матеріали особової справи І. Василенка, зразки завдань на формування творчого мислення учнів, вміщені у підручниках для початкової школи (методична скарбничка для вчителів початкової школи та авторів сучасних підручників).

Основні результати наукового пошуку пройшли належну апробацію: вони доповідалися на 10 науково-практичних конференціях різного рівня; висвітлені у 19 одноосібних публікаціях (із них 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних періодичних виданнях); упроваджені в освітній процес закладів вищої освіти.

Таким чином, коректно сформульований концептуальний апарат наукового пошуку, ґрунтовна джерельна база, чітка структурованість, логічний і послідовний виклад матеріалу, обґрунтовані висновки свідчать про вагомість виконаного дослідження, його теоретичну і практичну значущість.

У цілому високо оцінюючи дисертаційну роботу Л. М. Калініченко, зупинимося на деяких її дискусійних моментах.

1. Вважаємо, що п. 2.5 «Використання вчителями початкової школи проблемного навчання для формування творчого мислення учнів» «випадає» із загального контексту розділу, оскільки кожен інший підрозділ (а їх у розділі 6) присвячений конкретній педагогічній персоналії, зокрема внеску того чи іншого педагога / психолога (М. Богдановича, В. Сухомлинського, Г. Костюка, О. Скрипченка, О. Савченко) у розвиток проблеми творчого мислення

молодших школярів. З іншого боку, у цьому підрозділі вчителям початкової школи приділена незначна увага; в основному йдеться про роль українських дослідників (О. Адаменко, Г. Панченко, І. Соболев, А. Сокирко, В. Шморгун та ін.) у розкритті теоретичних основ проблемного навчання в початковій школі.

2. Обґрунтована у Р. 1 періодизація процесу нагромадження ідей і розвитку поняття «творче мислення школярів» у вітчизняній педагогічній літературі в наступних розділах не використовується («не діє»). Вважаємо, що робота виграла б, якби виклад матеріалу дисертантка здійснювала не лінійно (кожен підрозділ присвячений напрацюванням окремого педагога чи психолога), а через характеристику періодів із «прив'язкою» до цих періодів певних дослідників та їх наукових доробків. За такого підходу дисертаційне дослідження збагатилося б напрацюваннями інших відомих учених-членів лабораторії початкової освіти НДІ педагогіки УРСР (Л. Кочиної, Н. Підгорної, Н. Скрипченко); результатами досліджень наукової школи під керівництвом О. Савченко, зокрема тих, що стосуються проблеми «вчити вчитися».

3. Дисертаційне дослідження виконане у таких хронологічних межах – 1958 – 2001 рр., тобто завершується 2001 роком, хоча у темі дисертації вказано «початок ХХІ століття». Думаємо, що другий період варто було б дещо розширити в часі і включити у нього два покоління державних стандартів початкової освіти – 2001 і 2011 років, побудованих на компетентнісній основі, оскільки однією із ключових компетентностей у цих стандартах визнано вміння вчитися, яке безпосередньо пов'язане із розвитком творчого мислення молодших школярів.

4. Виокремлений дисертанткою другий період розвитку ідей про формування творчого мислення учнів початкової школи в Україні представлений напрацюваннями Т. Байбари, Н. Бібик та Н. Коваль, які стосуються навчання природознавства в початковій школі. Не заперечуючи значного внеску цих науковців у розвиток проблеми творчого мислення молодших школярів на уроках природознавства, зазначимо, що не менш цікавим в окресленому аспекті є досвід розробки підручників з читання (авт. Н.

Скрипченко, О. Савченко), оскільки роль уроків читання у розвитку творчого мислення учнів початкової школи незаперечна.

Висловлені зауваження і побажання є рекомендаційними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Аналіз дисертації засвідчує, що поставлені завдання у процесі дослідження були виконані. Зміст автореферату відображає принципові ідеї дисертаційної роботи. Опубліковані праці достатньо повно висвітлюють отримані автором результати.

Таким чином, за актуальністю, змістом, обсягом, обґрунтованістю вихідних положень, ступенем аналізу джерельної бази, рівнем теоретичного і практичного значення дисертаційна робота «Формування творчого мислення учнів початкової школи у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» є завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Калініченко Людмила Миколаївна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

Я. П. Кодлюк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і
методики початкової та дошкільної
освіти Тернопільського
національного педагогічного
університету
імені Володимира Гнатюка